

AGRAARSTRUKTUURI KUJUNEMINE EESTIS JA TEISTES REFORMIMAADES

J. Kaubi

Põllumajandustootmise maht on nii Eestis kui ka teistes reformimaades rohkem või vähem langenud. Põhjuseks on olnud majandamistingimuste raskenemine ning toodangu realiseerimistingimuste halvenemine nii sise- kui välisurgudel. Ühtlasi põhjustavad tootmishäireid isegi hästi läbimõeldud agraarreformid, seda enam vaieldavatel lähtealustel põhinevad. Püsib mõningane ebaselgus agraarstruktuuri kujundamisel.

Agraarreformi kulgemisel võib täheldada teatud erinevusi Kesk-Euroopa maade (Saksamaa, Tšehhi, Ungari näidetel) ja Balti riikide vahel. Esimestes on ümberkorraldused olnud mõnevõrra tasakaalukamad ja ettevaatlikumad, Baltimaades seevastu küllalt ulatuslikud ja radikaalsed. Võib arvata, et Kesk-Euroopas peeti rohkem silmas senise tootmisbaasi ratsionaalse kasutamise ning konkurentsivõimelise agraarstruktuuri kujundamise võimalusi. Baltikumis domineeris mineviku ebaõigluse heastamise ehk restitutsiooni idee.

Detailsemalt on teavet agraarreformi kohta Saksamaa uutest liidumaadest. Võeti suund kujundada esmalt ümber seniste suurmajandite omandisuhted ning juriidiline vorm, vajaduse korral majandeid ka liideti ja jaotati. Ühtlasi anti soovijaile võimalus rajada talusid ja isiku- ehk kapitaliühinguid, et kujundada välja mitmesuguste vormidega agraarstruktuuri.

Reformi käigus oli Saksamaa uutes liidumaades 1996. aastaks rajatud 24 588 talu keskmise suurusega 46 ha ja 2671 isikuühingut (keskmiselt 449 ha). Säilunud ja ümber kujundatud oli 2902 juriidilisest isikust suur-ettevõtet keskmise suurusega 1092 ha. Põllumajanduslikust maast oli füüsiliste isikute kasutuses 42,4%, sealhulgas taludel 20,7%. Juriidilised isikud kasutasid 57,6% maast, kui aga silmas pidada, et ka isikuühingud on küllalt suured üksused, oli suurmajandite kasutuses 79,3% maast. Mitmed Saksa põllumajandusjuhid on väitnud, et konkurentsivõime tagab küllaldane suurettevõtete osakaal, olenemata otseselt nende juriidilisest vormist.

Tšehhis ja Ungaris on andmed kogu maa jaotuse ja ettevõtlusvormide kohta lünklikumad. Siiski on teavet külvipindade ja kogutoodangu jaotumise kohta. Tšehhis oli 1996. aastal majandusorganisatsioonide ja erafarmide vahetõttel põllumajanduse kogutoodang 46:54 ja Ungaris 43:57%, seega ligilähedane Eesti seisundile. Siiski on neis maades erafarmidena mõistetud ettevõtted mõnevõrra suuremad kui Baltimaades.

Balti riikidest on eriti Leedus ja Lätis agraarreformi käigus maakasutus küllaltki killustatud ja suurtootmise osakaal tagasihoidlikuks jäänud. Leedus moodustas 1996. aastal suurettevõtete osa kogutoodangus 25 ja Lätis 24%, Eestis veel 46%.

Kogu agraarpoliitika ja ka reformide erinev kulg on mõjutanud eri riikide põllumajandusmahu muutusi. Saksamaal tervikuna (Ida-Saksamaa kohta eraldi andmeid ei ole) on põllumajanduse kogutoodang 1996. aastaks isegi mõnevõrra kasvanud võrreldes 1990. aastaga. Tšehhis ja Ungaris on see vähenenud ligemale veerandi võrra ning oli mõlemas 76% 1990. aasta tasemest. Leedus oli kogutoodang 1996. aastal 64, Eestis 56 ja Lätis 42% 1990. aasta tasemest.

Ülevaade senisest arengust meil ja mujal lubab teha mõningaid järeldusi Eesti põllumajandusettevõtete süsteemi kujunemise võimalustest. Põllumajanduse kogutoodangust andsid 1996. aastal säilunud suurtootmisüksused 46,3%, talud 23,1 ja elanike abimajandid 30,6%. Loomakasvatustoodangust andsid suurettevõtted 61%. Võib järeldada, et vähemalt praeguse tootmismahu säilimise tagamiseks ei saa ära põlata ühtki eksisteerivat vormi.

On vaja määratleda iga vormi arenguvõimalused, eldkõige aga lahendada maaküsimused. Teatavasti saadeti senised suurmajandid laiali või tükeldati juba 1993. aastal ning jagati ära nende varad. Sisuliselt jäid uuesti moodustatud üksused ilma maata põllumajandusettevõteteks, sest maa jagamine on siiaeni ebamäärasel seisus. Tuleb kiiresti lõpule viia maareformi see osa, mille all mõistetakse maade tagastamist õigusjärglastele. Seejärel saab alustada tagastamisnõudeta ja riigireservi jäävate maade jagamist potentsiaalsetele tegelikele kasutajatele. Riigireservi jääb erinevatel andmetel pool kuni kolmveerand põllumajanduslikult kasutatavast maast.

Maa erastamise vormid, piiratud enampakkumine ja ostueesõigusega erastamine jäävad mõnevõrra deklaratiivseks, kui ei täpsustata tingimusi. Ei taludel ega ettevõtetel pole praegu raha, et pakutavat maad korrapealt välja osta. Ühtlasi pole kummalgi selget ettekujutust, kui suurt maavaldust suudetakse majandada. Meil ja mujal varem toimunud agraarreformid on näidanud, et maakasutuste stabiliseerumiseni on otstarbekas kasutada rendivormi edasise väljaostu võimalusega. Sealjuures esialgsed rendimaksud arvestatakse hiljem ostuvõla katteks. Väljaostu tähtaeg ei saa olla lühem kui 30...50 aastat.

Majandamisvormidest tuleb suurettevõtete puhul loobuda ideoloogilisest leviettekujutusest, milles see samastatakse nn. kolhoosikorraga. Suurettevõtteid on olnud varem ja on ka edaspidi. Kohati on praegused ettevõtted liiga väikesed. Kasutades maa ostueesõigusega erastamise vormi, tuleks välja kujundada kompaktsed

kasutusüksused. Enamik ettevõtteid jäi juba moodustamise hetkel rahalistesse raskustesse, nende võlad püsivad ja viivised kasvavad. Nende seisundit leevendaks vähemalt viiviste kustutamine.

Talud on meil küllalt väikesed, keskmiselt 22 ha, üle 30 hektari suurusel on napilt veerand. Viimased tulevad tõsisemalt arvesse tootmistasudena, kuid ka väiksematel on võimalik leida sobiv, näiteks aianduslik tegevusala. Nad võivad olla ka baasiks nn. mahepõllumajanduse arendamisele.

Elanikkonna abimajanditest on osa ilmselt seni vormistamata talud. Riigireservi maade erastamise võimaluste kasutamisel võib osa neist jõuda küllaldase suuruseni. Kes ei soovi talu rajada, võiks oma maavalduse suurendada 3...5 hektarini. Igal juhul tagab ka väike maavaldus minimaalse äraelamise ning aitab kaasa maaelu keskkonna säilumisele.

Formation of Agriculture Structure in Estonia and Other Countries

J. Kaubi

Summary

The agricultural reform in Baltic States has proceeded more radically than in Central Europe. In latter states the relative importance of large-scale production in agriculture has remained a little bit higher, especially in former East Germany. In 1996 in Estonia 46.3% of agricultural production was given by large-scale enterprises, 23.1% by farms and 30.6% by household plots. In agrarian structure of the near future every form of business activity has its place and role.